

Viron nopeasti kiitävä aika

Kahdessakymmenessä vuodessa Viro on läpikäynyt valtavan nopean sosiaalisen muutoksen. Maan muutoksen vauhtia ja suuntaa on ihmetelty, ihasteltu, kadehdittu ja kauhisteltu, kunkin tarkkailijan näkökulmasta riippuen. Tutkimuskokemukseni perusteella uskallan väittää, että Virossa on Neuvostoliitosta irtaantumisen jälkeen ja uuden itsenäisyyden aikana muuttunut perusteellisesti paitsi yhteiskunta, myös ihmisten mentaliteetti: aika todellakin tuntuu kulkevan Virossa nopeammin kuin muualla. Kiire on monella tapaa uuden Viron ja virolaisuuden keskeinen eetos: kiire mennä eteenpäin, kiire irtaantua ja erottautua Venäjältä, kiire ottaa kiinni Suomen etumatka, kiire palata Eurooppaan. Mutta onko Virossa myös kiire päästä eroon ikävästä menneisyydestä, kiire unohtaa? Ja miten käy niille jotka jäävät kiireen jalkoihin? Onko pienellä maalla varaa jättää osa väestöstä kylmästi tienposkeen makaamaan? Pohdin tässä Viron muutoksen luonnetta ja suuntaa refleктоimalla omia tutkimuskokemuksiani.

Olen tehnyt jaksottaista antropologista kenttätöitä Virossa vuodesta 1996 alkaen, palaten kulloisillekin tutkimuskentilleni vähintään kerran vuodessa. Kaikilta kenttätöyjakoilta on tallella paljon yksityiskohtaisia muistiinpanoja, joiden pariin palasin hiljattain pitkästä ajasta. Yleensä kenttäpäiväkirjan muotoon kirjatut muistiinpanoni kuvastavat ja kommentoivat Viron muutosta paikallistasolla, ulkopuolisen, läntisen tutkijan silmin nähtynä. Tutkimuskohteeni edustavat

Toista Viroa, vähäväkisyyden, työttömyyden ja monien sosiaalisten ongelmien leimaamaa maaseutua, jossa toisaalta luovuus, yksilöllisyys ja uudet elämäntavat kukoistavat ja paikallisia perinteitä luodaan uudelleen.

Tieteenalani sosiaaliantropologian metodologinen tunnusmerkki on etnografinen kenttätö: tutkimusote, jossa yhteiskunta- ja kulttuuritutkimusta tehdään henkilökohtaisessa vuorovaikutuksessa tutkittavien kanssa paikan päällä tutkimuskohteessa pitkiäkin aikoja eläen ja asuen. Aloittaessani 1990-luvun puolivälissä tutkimuksentekoa Virossa oli minulle antropologina itsestään selvää että menisin heti myös kentälle:

Suorastaan ihme etteivät kaikki kynnelte kykenevät ole vielä rantautuneet tänne [Viroon] tekemään tutkimusta. Ulkomaisista antropologeista vain Ray Abrahams on tehnyt kenttätöitä täällä, hän onkin oikea pioneeri koska oli ekan kerran Saarenmaalla jo 1990. Kuten hän sanoi, tähän on oikea nopean sosiaalisen muutoksen laboratorio. ”Right at your doorstep”. Ja nyt mä olen sen keskellä! (Kenttämuistiinpanot 1996.)

Ensimmäinen kenttätöjako Saarenmaan Nasvan kylässä kesti kolmisen kuukautta, jolloin keskityin lähinnä olemaan läsnä, tutustumaan ihmisiin, tulemaan tutuksi heille ja oppimaan kieltä. Hyvin pian kävi selväksi, että tutkimuskohteeni muuttui silmiäni edessä:

Joka kerta kun tulen tänne [Saarenmaalle] takaisin jotain uutta on ilmestynyt sillä välin. Nytkin oli vain viikko väliä ja heti kaupunkiin tullessa huomasi että taas oli yks talo kunnostettu, toinen maalattu. Ja uus bussi vei Nasvaan. Ilahduttavaa! (Kenttämuistiinpanot 1996)

Tällainen asioiden ja ilmiöiden muutos oli siis sentään nähtävissä ja kuultavissa, vaikkakin sain oppia, että käynnissä olevien muutosten havainnointi onnistui parhaiten jatkuvien palaa-misten menetelmällä. Vielä paljon vaikeampaa oli ottaa kiinni ajattelutapojen muutoksesta; mitä ihmiset itse ajattelivat muutoksista? Miten niiden keskellä elettiin? Mikä oikeastaan muuttui kun ”kaikki muuttui”? Kielitaitoni karttuessa saatoinkin alkaa jutella ja kysellä näitä kysymyksiä kylällä ja kodeissa, vähitellen myös haastatteluissa. Jonkinmoiseksi yllätyksekseni lähes kaikki ihmiset olivat halukkaita kertomaan kokemuksistaan, suruistaan ja iloistaan ulkomaalaiselle kyselijälle. Myös neuvostomenneisyydestä kaikkine puolineen puhuttiin avoimesti. Mutta omien ajattelutapojen muutosta oli tutkittavien erittäin vaikea hahmottaa ja arvioida. Tässä kuitenkin yksi poikkeus haastattelusta: ”Ennen me oltiin kaikki neuvostoihmisiä, sitä ennen kai vaan virolaisia ja saarenmaalaisia. Nyt meistä on taas tulossa jotain muuta, mutta en osaa vielä sanoa, mitä. Toivon että mieleltämme saarenmaalaisia jälleen. Ja oman itsemme isäntiä.”

Jo 1990-luvun lopun aineistoissani on selvästi läsnä kokonaan uusi ilmiö: ajan puute. ”En enää ehdi lukea lehtiä ja tavata ihmisiä.” ”Kukaan ei enää tule tuosta vain kylään, kaikilla on niin kiire.” Kiireestä oli tullut prestiisiä, yritteliäisyyden ja ’uuden virolaisuuden’ symboli. Yhteiskunnan tasolla kiireen tuntu ja sen korostaminen ovat myös yhteydessä haluttomuuteen katsoa taaksepäin, kun vallitsevan eetoksen mukaisesti ei ollut muodikasta muistella menneitä. Tiikerihypyn tehnyt Viro teki pesäeroa neuvostomenneisyyteensä ja samaan aikaan yhteiskunnallinen eriarvoistuminen kärjistyi ja se hyväksyttiin välttämättömyytenä. Virolaisilla oli kova kiire vaurastua:

Viime vuoteen verrattuna taas monet asiat oli [isäntäperheessä] muuttunut. Mun kannalta tärkein tai ikävin on tietty se et rakkaasta Tsigulista [Lada] oli hankkiuduttu eroon. Emäntäkään ei kehdannut enää ajaa sillä. Ne piti mua ihan hulluna kun harmittelin et miten hyvä auto se oli mun tarpeisiin. Mut tää länsiauton ostoepisodi vahvistaa sitä mitä ajattelin: Neukkulan kaatoi yksinkertaisesti himo länsiautoihin. (Kenttämuistiinpanot 2000)

2000-luvulle tultaessa Virossa oli siis yhtä aikaa läsnä toisilleen aivan vastakkaisia realiteetteja: yhtäältä köyhyys ja osattomuus, neuvostoajan rakenteet ja infrastruktuuri, toisaalta kova into muuttua, kehittyä, vaurastua, tehdä, oppia, ottaa kiinni (ja mennä ohi). Vuonna 1998 valitsimme virolaisten kollegoiden kanssa Viron Itämeren saaria käsittelevän artikkelikokoelmamme nimeksi *Saarten elämä murroksessa*, viitaten näin käynnissä olevaan murrosaikaan sosialismista demokratiaan ja markkinatalouteen, mutta vuonna 2001 ilmestyneessä englanninkielisessä kirjassa positioin jo tietoisesti optimistisesti Viron ”pohjoiseurooppalaiseksi periferiaksi”.

Marju Lauristin toteaa tuoreessa Viron inhimillisen kehityksen raportissa kiinnostavasti, että Baltian maat Viro, Latvia ja Liettua on 2010-luvulla mielekkäintä nähdä osana Itämeren piirin valtioiden kokonaisuutta. Ei siis Pohjoismaina, mutta ei myöskään tai ainoastaan entisinä sosialistimaina tai osana entistä Neuvostoliittoa. Tämä siis jo toteutuneen kehityksen, ei pelkkien odotusten ja toiveiden perusteella.

Paitsi maan sisäiset erot, myös erot suureen itäiseen naapuriin ovat vain kasvaneet. Aika todellakin kulkee Virossa eri tahtia kuin naapurimaassa Venäjällä, kuten jokainen kyseisten maiden välisellä rajaseudulla vieraileva voi helposti havaita:

Olen juuri palanut Setumaalta, [--], kävimme myös Petserissä eli siis Venäjän puolella. Viisi vuotta oli vierähtänyt edellisestä käynnistä tuolla äärimmäisen perifeerisellä Venäjän kolkalla, Viron puolella olin viimeksi viime kesänä (kenttättyö). Täytyy sanoa että kontrastit vain kasvavat koko

ajan: Viron puoli kehittyi, Petseri (ja Pihkovan alueen maaseutu) laahaa paikoillaan tai jopa taantuu. Samoin Petserissä luostari kukoistaa mutta kaupunki sen ympärillä on kuin vanhasta filmistä. (Sähköposti kollegoille 2011.)

Miksi sitten ”kaiken muuttuminen” on ollut Virossa mahdollista? Virossa (ja muissa Baltian maissa) Neuvostoliiton rakenteista ja perinteistä eroon pääseminen ja läntiseksi hyvinvointivaltioksi pyrkiminen oli lähes kaikkien maan asukkaiden hyväksymä legitiimi ja innostava projekti. Myös iskulause ja periaate ”yhteistä kakkua pitää ensin kasvattaa ennen kuin sitä voi jakaa” hyväksyttiin hämmästyttävän yksimielisesti. Muutosvastarintaa ei juuri ole esiintynyt eikä puolustettavia saavutettuja etuja ole paljon ehtinyt muodostua. Hämmästyttävä uhrivalmius on kestänyt myös viimeisimmät taloudelliset kriisit eikä esim. palkkojen ja eläkkeiden alentamisia vastaan ole merkittävästi protestoitu. Sekä toivotut että pelätyt vertailukohdat ovat lähellä:

otetaan kiinni ja lähennetään Suomea, jätetään jälkeen ja etäännytetään Venäjästä.

Viro valtiona on siis todellakin ollut menestyksenkäs sekä sosiaalisen että kulttuurisen muutoksen laboratorio. Yhteiskunnallisen yhdenvertaisuuden ja solidaarisuuden rakentamisessa on pidetty huomattavasti vähemmän kiirettä. Alkaisi jo vihdoinkin olla senkin aika.

L a u r a A s s m u t h

Kirjoittaja on VTT, yliopistonlehtori Helsingin yliopiston Sosiologian laitoksella.